

P. Szabó Béla¹

Sumptus studiorum –

**A gyermek tanulmányi költségeinek betudásmentessége
az európai jogfejlődésben²**

Absztrakt

A tanulmány egy Digesta-szöveghely (D. 10,2,50) értelmezésének történetét mutatja be az európai jogfejlődésben. A szöveghely sajátossága, hogy a középkortól kezdődően a rendelkezés eredeti céljától jelentősen eltérő értelmezést kapott. Ulpianus klasszikus kori szövegét a középkortól a XIX. századig vélhetően jogpolitikai okokból folyamatosan félreértelmezték és egy, a felsőfokú tanulmányokat privilegizáló értelmet adtak neki. Ez azt jelentette, hogy a tanulmányi költségekre a szülők által, a szülők életében biztosított költségeket a szülők hagyatékának felosztása során az azt kapó fiúnak nem kellett beszámítani a saját örökrészébe, és az ilyen juttatás a kötelelő rész kiszámításánál is mentesült a figyelembe vétel alól. A vizsgált ulpianusi fragmentum sajátos értelmezése jó példája lehet a jogpolitikai törekvések és a szövegek történeti értelmezése összjátékának.

Kulcsszavak: sumptus studiorum, tanulmányi költségek, osztályrabocsátás (collatio), római jog, glossátorok, usus modernus pandectarum, jogértelmezés, erdélyi századok

Abstract

This paper traces the history of the interpretation of a Digesta fragment (D. 10,2,50) in the development of European private law. The specificity of the text is that from the Middle Ages onwards, the provision was interpreted in a way that differed significantly from its original purpose. Ulpian's classical text was constantly misinterpreted from the Middle Ages to the 19th century, presumably for reasons of legal policy, and given a meaning that privileged higher education. This meant that the costs of education provided by the parents during the parents' lifetime did not have to be included in the son's share of the estate when dividing the parents' estate, and such an allowance was also exempt from inclusion in the calculation of the compulsory share of inheritance. The particular interpretation of the Ulpian fragment under study may be a good example of the interplay between legal policy and the historical interpretation of texts.

Keywords: sumptus studiorum, study costs, (collatio), Roman law, glossators, usus modernus pandectarum, interpretation of law, Transylvanian Saxons

¹ Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogi Történeti Tanszék, egyetemi tanár

² Jelen tanulmány DOI száma: 10.59558/jesz.2024.4.115

I. A kérdés

Az elmúlt évtizedekben számos tanulmányomban – legyen szó felelősségi, büntetőjogi vagy tudománytörténeti kérdésekről – sok esetben vettem kiindulási pontomat az erdélyi szászok szokásjogából és annak „kodifikációs” folyamatából. Lehet ezt egyrészt bizonyos „egy ügyűségnek” tulajdonítani, mi szerint egy általam viszonylag ismert, olyan terepről indulok ki, amely ötleteket ad, rávilágít, illetve betekintésre csábít Földi András „holt tereinek” egyik-másikába.³ Másrészt azonban – a mindenkori jogtudomány „jogtalálásra” kifejtett hatásával foglalkozva – az is igazolhatja a kiindulási pont megválasztásának jogosságát, hogy ebben a jogkönyvben annak példáját láthatjuk, hogyan lehetett a második évezred közepe táján (és az után is) a római jog tudományosan feldolgozott elveit alkalmazni, és az alapján egy egész közösség magán- és akár büntetőjogi viszonyait rendezni. Ugyanakkor persze nem feledhetjük, hogy a szászok joga és mindennapjai magukon hordozták germánóságuk nyomait is, s jogukban racionális együttállást biztosítottak a tudós jogoknak és a százados szokásjognak.⁴

Az 1583-as jogkönyv igen részletes kazuisztikával szabályozza a szülők és gyermekek közötti osztály szabályait, vagyis azon elveket, hogyan kell osztozniuk a gyermekeknek valamelyik szülő, vagy mindkettő halála esetén. A kizárólag sajátos germán szokásjogi elvek „tengerében” feltűnik egy sajátos szabály, ami a *Digesta* egyik viszonylag ritkán előtérbe kerülő szöveghelyét adja vissza szóról szóra:

„Quae pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministravit, si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus: in rationem portionis, quae ex defunctui bonis ad eundem filium pertinuit, computari aequitas non patitur.”⁵

Ez a jogkönyvi szakasz szó szerint visszadása a jusziniánuszi *Digesta* egyik fragmentumának.⁶ Magyar fordításban a szöveget így kísérelhetjük meg értelmezni: „A méltányosság nem tűri, hogy azt, amit egy apa hatalomból elbocsájtott fiának, aki tanulmányi célból külföldön tartózkodik, támogatásként juttatott, azon rész számításánál, ami ugyanezen fiút az elhunyt vagyonából megilleti, figyelembe vegyék, feltéve, hogy az apa a pénzt bizonyíthatóan nem kölcsönzési szándékkal, hanem az erkölcsi kötelességérzet által hajtva küldte.”⁷

Ez a fordítás nagyjában egészében megfelel annak az értelemnek, amit maguk a szászok adtak a szöveghelynek a latinnal egyenértékűnek tekintett „szász” fordításban (megjegyezve, hogy az 1583-as német fordításból jól láthatóan kimaradt a kölcsönadás lehetőségére utaló kitétel).⁸

³ Földi András: A római jogi kutatások néhány aktuális kérdéséről, 168. o. In Bihari Mihály – Patyi, András (szerk.): Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára. Universitas-Győr Nonprofit Kft. Győr, 2010, 167-181. o.

⁴ Az együttállásról részletesen vö. P. Szabó Béla: Das Zusammentreffen von germanischen Rechtstraditionen und vom transferierten gemeinen Recht im „Eigen-Landrecht“ (1583) der Siebenbürger Sachsen. In Balogh Elemér (szerk.): Schwabenspiegel-Forschung im Donaugebiet. Konferenzbeiträge in Szeged zum mittelalterlichen Rechtstransfer deutscher Spiegel (IVS SAXONICO-MAIDEBURGENSE IN ORIENTE 4). Walter de Gruyter, Berlin/Boston, 2015, 317-338. o. P. Szabó, Béla: Legal reform Efforts and the legal Traditions of the Transylvanian Saxons up to the End of the 16th century. In Acta Ethnographica Hungarica 2022/i. szám, 167-187. o.

⁵ SS. 2.4.15. Statvta Ivrivm Mvncipalivm Saxonvm in Transsylvania: Opera MATTHIAE FRONI reuisa, locupletata et edita. Impressum in Inclyta Transylvaniae Corona. Cum gratia, et priuilegio decennali. 1583, 50. o.

⁶ D. 10,2,50. Ulpianus libro sexto opinionum.

⁷ Egy másik fordítási kísérlet: „Amit az atya emancipált fiának tanulmányai külföldön való folytatására juttatott – ha csak be nem bizonyosodik, hogy kölcsön céljából, s nem jóságból küldte – a méltányosság alapján nem számítják be abba a részbe, ami az elhunyt vagyonából azon fiára jut.”

⁸ A *Statutumok* német fordítása így adja vissza a szakaszt: „Schickt aber der Vatter seinen erwachsenen Son in frembde land freyer kunst und studierens halben und stewret jm zur zehrung ein summa gelts zu aus sonderlicher lieb kegen in und gutwilligkeit sie mag jhme auff sein gebürendes teil am erbfal nit geschlagen nach mit keiner billigkeit abgezogen werden.” Vö. Der Sachsen inn Siebenbürgen: Statuta: oder eygen Landrecht durch

Ne ragadjunk egyelőre le ennél a részletnél, hanem vizsgáljuk meg, egyáltalán hogyan kerülhetett be ez a szabály – szinte idegen testként – a szászok jogkönyvébe? Különösen annak tükrében érdekes ez a kérdés, ha a jogkönyv előző szakaszát hozzáolvassuk a vizsgálandó rendelkezéshez:

„Ésszerű az, hogy a szülők halála után, ha a gyerekek a hagyatékot meg akarják osztani, azon javakat, amelyeket valamelyik örökös a közösből kiházásításra, ruházkodásra, tanulmányi céljaira és hasonlókra kapott, vagy amivel a közöst silányította, a hagyaték többi részéhez hiánytalanul számítsák hozzá, kivéve, ha a szülők végrendeletben erről mást rendeltek.”⁹

Ez utóbbi szakaszban az előre kapott tanulmányi támogatás – mint látható – figyelembe veendő a lemenő örökösöknek jutó örökrészek kiszámításánál, az osztályra bocsátás során, mint az örökrészt csökkentő vagyoni juttatás.

Nem áll-e ellentmondásban a két rendelkezés, s miért és honnan került bele a jogkönyvbe a tanulmányi költségekre – „*studiorum causa peregre agentii*” – vonatkozó kiváltság? Megjegyzendő, hogy az 1583-ban Báthory István lengyel király által megerősített jogkönyv „előmunkálataiban” a D. 10,2,50 *fragmentum*nak nem találjuk nyomát. Így Johannes Honterus két római jogi forrás-válogatásában nem lelhető fel,¹⁰ s ugyanígy hiányzik Thomas Bomelius kéziratából is,¹¹ amelynek jelentős része bekerült a *Statutumok* végső változatába. Ugyanakkor az általános betudási kötelezettséget előíró 14. szakasz előzetes fogalmazványa már megjelenik Bomelius tervezetében.¹² Ez a tény arra utal, hogy egy a római jog forrásaiban járatos „kodifikátor”, valószínűleg a végleges változatot összeállító Matthias Fronius, vagy egy másik szász tanácsúr javaslatára kerülhetett be a szakasz a végleges szövegbe, az *Universitas Saxonum* vezető testületeiben lezajlott hosszadalmas egyeztetések során.

A szászok jogkönyvében mutatkozó ellentmondás esetleges feloldása érdekében előbb az alapul vett mentesítő szabály valószínű eredeti jelentését kísérlem meg feltárni, majd a szöveg interpretációjának alakulását vizsgálom meg a szászok jogkönyvébe való bekerülés előtt és után, az európai jogtudomány általam elérhető képviselőinek munkái alapján a 19. századig, a modern kodifikációk koráig. Utóbbi korszakhatárt az is indokolja, hogy a szász jogszolgáltatási önállóság a XIX. század közepéig (1853) állt fenn. Természetesen jelen keretek között csak töredékek felvillantására van lehetőség, s ez csak arra elég, hogy a felvetés érdekessége és az alkalmazott módszer megmérésék, és egy talán érdekes tézis megfogalmazásra kerüljön.

Matthiam Fronium ubersehen, gemehret Mit Kön: Maiest. Inn Polen gnad und Privilegio in Druck gebracht. [Brassó] Anno, MDLXXXIII, 86. o.

⁹ SS. 2.4.14. Parentibus defunctis, si liberi haereditatem dividere voluerint, rerum earum quas quidam haeredum ex communi ad nuptias, vestes, studia et similia assumserunt, vel deteriores reddiderunt, ratio habenda est, ejusdemque rei ceteris praestanda indemnitas est, nisi parentes in testamento de iis aliquid caverint. = So die kinder vnd erben nach der Elter todt den erbfal teilen wollen vnnnd etliche derselbe{n} zuuorn etwas draus als auff jre hochzeiten Kleidungen Studia oder lehre vnnnd dergleichen auff anders mehr entfangen oder sonst den Erbfal gemindert vnd geleichtert hetten es sol jn auffgerechnet vnd in die teilung werden eingelegt damit die miterben ohn schaden gehalten werden: es were dann das die Elter im Testament was darob geordnet vnd verlassen hetten.

¹⁰ Ezekről részletesen P. Szabó Béla: A jogtudós Honterus – az európai „*ius commune*” közvetítője, 38-47. o. In W. Salgó Ágnes – Stemler Ágnes (szerk.): Honterus-Emlékkönyv. Emlékezés és kiállítás Johannes Honterus halálának 450. évfordulója alkalmából az Országos Széchényi Könyvtárban. Országos Széchényi Könyvtár-Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 28-56. o.

¹¹ Statuta Iurium municipalium civitatis Cibiniensium reliquarumque civitatum et universorum Saxonum Transilvanien. collecta per Thomam Bomelium 1563. Statuta oder Satzung gemeiner stadrechten der Hermenstadt und ander stedte, Und aller Deutscher in Sybenburgen, durch Thomam Bomelium zusammen bracht. Im Jar. 1560. Bomelius munkája az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában található meg: Fol. Lat. 1789.

¹² A szász jogkönyv keletkezéstörténetéhez vö. többek mellett Szabó Béla: Die Rezeption des Römischen Rechts bei den Siebenbürger Sachsen, 174-177. o. In Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica Tom. IX. 1994. 173-194. o.

II. A római eredet

A D. 10,2,50 az *actio familiae erciscundae* című fejezet végén található a *Digestában*, és úgy kerül ebbe a fejezetbe, hogy a kompilátorok azon kérdések közé sorolandónak tekintették, amit a hagyaték tömegének megállapítása, és az egyes örökösársaknak járó hagyatéki rész meghatározása során vizsgálni kell.

Ma talán – vérünkben és segédeszközünkben a több százados értelmezési hagyománnyal, de nem biztos, hogy helyesen – úgy fogalmazzunk meg az Ulpianus *responsumát* indukáló kérdést, hogy a *collatio* (osztályrabocsátás, betudás) tárgyát képezik-e az örökhagyó által rendelkezésre bocsátott előre megkapott tanulmányi költségek: „in rationem portionis, quae ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari aequitas non patitur.”¹³ De ez a kérdésfeltevés minden bizonnyal hibás lenne. Hisz már a tény is óvatosságra kell intsen minket, hogy a kompilátorok nem a *collatio*val kapcsolatos fejezetekben (D. 37,6–7.) helyezték el ezt a *fragmentumot*. Talán ez arra utalhat, hogy a kompilátorok még érzékelték, hogy a szöveghely nem igazán passzol a *collatio*val kapcsolatos fejezetekbe.¹⁴

II.1. A preklasszikus és klasszikus jog

Mielőtt ennek a feltételezésnek utána járnék, lássuk röviden, hogy mit tanítunk a *collatióról* és annak tárgyáról a klasszikus és kései római jogban?¹⁵

Régóta elfogadott az, hogy a *collatio bonorumot* (*collatio emancipati*) a *praetor* a klasszikus kor előtt elsősorban azért vezette be (*edictum de collatione bonorum*), hogy elejét vegye annak, hogy a hagyaték törvényes lemenők közötti (*bonorum possessio ab intestato*) felosztásánál, valamint a kötelekrész kiszámításánál (*bonorum possessio contra tabulas*)¹⁶ az emancipált gyermekek előnybe kerüljenek a *suival* szemben¹⁷ azáltal, hogy az *emancipatus* önjogúként már az örökhagyó életében saját vagyont szerezhettek, míg a hatalom alatt maradt

¹³ A „*computare*” ige alapvető jelentései között szerepel „hozzászámítani”, „beleszámítani” értelem. Tehát általánosabb megfogalmazás, mint a technikusabb értelemben vett „betudást”, „a hagyatéki tömegbe való beszámítás”-t is jelentő „*conferre*” ige, ami a *collatio* vonatkozásában gyakrabban jelenik meg a római jogtudósok munkáiban. Vö. Seckel, E: Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts. Gustav Fischer, Jena, 1926⁹, 85. és 91. o.

¹⁴ Pfizer, Karl: Ueber die Collation der Descendenten. Steinkopf, Stuttgart, 1807, 301. o.

¹⁵ Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei. Novissima Kiadó, Budapest, 2024²⁸, 652-653. o. Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2023¹⁰, 391-392. o. Molnár Imre – Jakab Éva: Római magánjog. Leges Diligens, Szeged, 2015⁷, 405. o. Bessenyő András: Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2003³, 583-584. o. Siklósi Iván: Római magánjog II. kötet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021, 1865-1867. o.

¹⁶ Lenel az *edictumot* a végrendelet elleni öröklés kapcsán rekonstruálta, de annak elvei a törvényes öröklés esetén is figyelembe veendőek a hagyatéki birtokba való *praetori* beutalásnál. Lenel, Edictum Perpetuum, 345-346. Vö. Kaser, Max: Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das Altrömische, das vorklassische und klassische Recht. C. H. Beck, München, 1971², 731. o. Ij. 20. Babusiaux, Ulrike: Nachlassbesitz (bonorum possessio). 1464. o. In Babusiaux, Ulrike et al. (szerk.): Handbuch des Römischen Privatrechts. Band I. §§ 1-58. Mohr Siebeck, Tübingen, 2023, 1437-1518. o.

¹⁷ D. 37,6,1 pr.: „Ulpianus libro quadragesimo ad edictum. Hic titulus manifestam habet aequitatem: Cum enim praetor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat participesque faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum: Consequens esse credit, ut sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paternam. 1 Inter eos dabitur collatio, quibus possessio data est.” = Ez a fejezet egyértelműen a méltányosságot testesíti meg: hiszen midőn a *praetor* a hatalomból elbocsátott gyermekeket a végrendelet ellenére az apai vagyon birtokába bocsátja azokkal együtt, akik apai hatalomban maradtak, azt gondolja, hogy következetes, hogy azok, akik az apai vagyonból részesedni akarnak saját vagyonukat is be kell tenniük az összvagyonba. A betudás azok között történik meg, akik megkapták a hagyatéki birtokot.

sui atyjuknak szereztek a *pater* élete végéig.¹⁸ A *collatio*s kötelezettség az *emancipatus*t csak a hatalomalatti örökös társaival szemben terhelte, más hatalomból elbocsátottakkal szemben nem. Az *emancipatus* maga kellett mérlegelje, hogy megéri-e igényelnie a kötelesrészét, illetve akar-e részt a hagyatéki vagyonból.¹⁹ Utóbb a különbségtétel a *praetori* hagyatékbirtok és a civiljogi örökség között ebben a tekintetben eliminálódott, vagyis az örökös társak közötti vagyonmegosztás általános elvévé vált a *sui heredes* javára.²⁰

Betudandó volt az *emancipatus*nak az örökgyó halála idején meglévő vagyona,²¹ az összes aktívakkal (kivéve a személyhez kötött követeléseket harmadikokkal szemben). A passzívákat az *emancipatus* levonhatta a betudandó vagyonból.²² Nem kellett osztályra bocsátani a *peculium castrensét* és *quasi castrensét*, mivel ezeket egy császári rendelet szerint az előre megkapott vagyonhoz (*praecipuum*) számította. (A *praecipuum* itt a *conferendum*, a betudandó vagyon ellentétéként értendő.)²³

II.2. A posztklasszikus és jusztiniánuszi jog

A posztklasszikus rendeletalkotás új alapokra helyezte ezt a törekvést: a *collatio* fenti célja szükségszerűen háttérbe szorult, mióta lehetővé vált, hogy a családgyermek is – bár korlátokkal –, de vagyoni jogképességgel rendelkezzen. A *collatio emancipati* tulajdonképpen fölöslegessé vált: arra korlátozódott, amit az atya az *emancipatio* során (vagy utána)²⁴ a gyermeknek adott. A *collatio* ezen módosuló tartalmú formáját már a posztklasszikus jogban alkalmazni kezdték a *bonorum possession* kívül is, és megszűnt az a funkciója, hogy a *sui heredes* érdekeit védje a méltányosság alapján.²⁵

A keleti birodalom-félben tehát a *collatio bonorum* intézménye a *collatio descendantium* formájában született újjá. Ennek alap gondolata az volt, hogy az örökgyó valamennyi leszármazóját azonosan kívánja kezelni és részeltetni, és ezáltal általában olyan ingyenes juttatások, amelyeket az örökgyó már életében ezek egyikének-másikának juttatott, hozzászámítandók az adott lemenők örökrészéhez.²⁶ Az átalakulást Leo császár ismert, Kr. u. 472-ben kiadott rendelete²⁷ indukálta, amely szerint minden leszármazó, aki *ab intestato* vagy

¹⁸ Kaser 1971: i.m. 731. o. Kaser, Max: Das römische Privatrecht. Zwiter Abschnitt. Die nachklassischen Entwicklungen. C. H. Beck, München, 1975², 239. o. Babusieaux, Ulrike: Wege zur Rechtsgeschichte. Römisches Erbrecht. Böhlau Verlag, Köln-Wien-Weimar, 2021, 218-219. o. Babusieaux 2023: i.m. 1464-1465. o.

¹⁹ Babusieaux 2021: i.m. 219-221. o. Babusieaux 2023: i.m. 1465. o.

²⁰ Babusieaux 2023: i.m. 1466. o.

²¹ Kaser 1971: i.m. 731. o.

²² D. 37,6,2,1: „Paulus libro quarantesimo primo ad edictum. Illud autem intellegendum est filium in bonis habere, quod deducto aere alieno superest. Sed si sub condicione debeat, non statim id deducere debet, sed id quoque conferre: contra autem cavere ei oportebit ab eo qui in potestate est, ut existente condicione defendatur pro ea parte quam contulit. = Azt tekinthetjük a fiú vagyonában lévőnek, ami az adósságok levonása után fennmarad. Amennyiben feltétel kikötés mellett tartozik, azt nem kell azonnal levonnia, hanem ezt is be kell tudni, ugyanakkor biztosítékot kell kapnia a hatalom alattitól, hogy az a feltétel beállta esetén a betudott rész fejében kártalanítani fogja őt.

²³ D. 37,6,1,15: „Ulpianus libro quadragésimo ad edictum. Nec castrense nec quasi castrense peculium fratribus confertur: hoc enim praecipuum esse oportere multis constitutionibus continetur.” = Sem a *peculium castrense*, sem a *quasi castrense* nem tudandó be a testvérek felé. Hiszen sok császári rendelet kimondja, hogy ezeknek *praecipuum*nak kell maradniuk. Vö. Babusieaux 2023: i.m. 1471. o.

²⁴ Kaser 1975: i.m. 466. és 539. o. Baron, Julius: Pandekten. Duncker & Humblot, Leipzig, 1893⁸, 739. o. Keller, Friedrich Ludwig von: Pandekten-Vorlesungen, hrsg. Emil Friedberg. Tauchnitz, Leipzig, 1861, 1010. o.

²⁵ Kaser 1975: i.m. 540. o. Babusieaux 2023: i.m. 1510. o.

²⁶ Kaser 1975: i.m. 540. o.

²⁷ C. 6, 20, 17. (472) „Ut liberis tam masculini quam feminini sexus, iuris sui vel in potestate constitutis, quocumque iure intestatae successionis, id est aut testamento penitus non condito vel, si factum fuerit, contra tabulas bonorum possessione petita vel inofficiosi querella mota rescisso, aequa lance parique modo prospici

contra tabulas részelni kíván a hagyatékából, a *decuiustól* kapott *dos*-t, illetve *donatio ante nuptias*-t osztályra kell bocsássa a többi meghívott leszármazó felé.²⁸

Jusztiniánusz ezen szabályt kiterjesztette minden olyan juttatásra, amit a kötelesrészhez hozzá kell számítani: *dos*, *donatio ante nuptias*, *militia* megvásárlására fordított juttatás.²⁹ Ezek mellett két esetben az egyszerű ajándékok (*simplices donationes*) is betudandók: 1. amennyiben a megajándékozott mellett olyan leszármazó van meghívva, aki a fenti kötelezően betudandó juttatást köteles felajánlani; 2. amennyiben a felmenő a juttatást téve kijelentette, hogy a juttatás betudandó.³⁰ Egyéb esetekben nem kerülhet sor betudásra.

A Novellák szerint minden olyan juttatás betudandó, amit a kötelesrészhez hozzá kell számítani, amennyiben a juttató azt kifejezetten el nem engedte.³¹ Jusztiniánusz ugyanakkor a *collatiós* kötelezettséget – nem túl logikusan – a végrendeleti örökösökre is kiterjesztette. Ez utóbbi rendelkezésnek ugyanis csak akkor van némi létjogosultsága, ha a végrendelező az örökösöket egyenlő arányban részeltette,³² vagy azok végrendelet nélkül is örökölnének.³³

III. A fragmentum értelmezési problémái

Röviden ez az a környezet, amelyben az – előlegezzük meg – elhírhedett *Digesta-fragmentum* értelmét keresnünk kell.

Leszögezhetjük először is, hogy Ulpianus korában a tanulmányi költségek vonatkozásában még nem merülhetett fel a betudás kérdése: korában az emancipálnak még

possit, hoc etiam aequitatis studio praesenti legi credidimus inserendum, ut in dividendis rebus ab intestato defunctorum parentium tam dos quam ante nuptias donatio conferatur...” = Annak érdekében, hogy megfelelően és egyenlően gondoskodni lehessen a fiú és lány gyermekekről, akár saját jogon, akár még mindig az apai hatalom alatt állnak, akik valamilyen jogi okból a törvényes öröklésbe kerülnek, vagy azért, mert nem készült végrendelet, vagy mert ha készült is végrendelet, a végrendelet ellenére igényelve vagy a kötelességsértő végrendeletet megtámadva a végrendeletet érvénytelenítve jutottak a hagyatékhoz, az igazságosság érdekében jónak láttuk a jelenlegi törvénybe beépíteni, hogy a végrendelet nélkül elhunyt szülők vagyónának felosztásakor mind a hozományt, mind a házassági ajándékot be kell számítani.

²⁸ Fein, Eduard: Das Recht der Collation: dargestellt nach den Grundätzen des römischen Rechts. Mohr, Heidelberg, 1842, 199-207. o. Kaser 1975: i.m. 540. o. Babusieaux 2023: i.m. 1510-1511. o. Ennek klasszikus kori előképe volt a *collatio dotis*. Babusieaux 2023: i.m. 472-475. o.

²⁹ Kaser 1975: i.m. 540. o. Baron: i.m. 740.

³⁰ Kaser 1975: i.m. 540. o. C. 6,20,20,3 (529) „... Si quid huiusmodi accidit vel acciderit, iubemus ad similitudinem eius, qui ante nuptias donationem vel dotem conferre cogitur, etiam illam personam, quae nulla dote vel ante nuptias donatione data solam simplicem donationem a parentibus suis accepit, conferre eam nec recusare collationem eo, quod simplex donatio non aliter confertur, nisi huiusmodi legem donator tempore donationis suae indulgentiae imposuerit.” = ... úgy rendelkezünk, hogy ebben az esetben ugyanúgy, mint aki házasság előtti ajándékot vagy hozományt kapott, köteles azt betudni, az a személy, aki anélkül, hogy házasság előtti ajándékot vagy hozományt kapott volna a szüleitől, csak egyszerű ajándékot kapott, szintén köteles azt betudni, és nem jogosult megtagadni a betudást azon az alapon, hogy az egyszerű ajándékot csak akkor kell betudni, ha az ajándékozó az ajándékozaskor kifejezetten ilyen kötelezettséget kapcsolt jótéteményéhez.

³¹ Nov. 18, 6 (536) „... nos sancimus ..., sed sive quispiam intestatus moriatur seu testatus (quoniam incertum est, ne forsitan oblitus datorum, aut pro tumultu mortis angustatus huius non est memoratus), omnino esse collationes et exinde aequalitatem, secundum quod olim dispositum est: nisi expressim designaverit ipse, velle non fieri collationem, sed habere eum, qui cogitur ex lege conferre, et quod iam datum est, et ex iure testamenti...” = ... elrendeljük, hogy akár végrendelettel, akár végrendelet nélkül halt meg az elhunyt (mivel bizonytalan, hogy önként elmulasztotta-e megemlíteni az általa tett adományokat, vagy ez a halálát megelőző szenvedés miatt történt), a *collatióra* minden esetben sor kell kerülnön, és a hagyatékot a korábbi törvényeknek megfelelően kell felosztani, kivéve, ha az apa kifejezetten úgy rendelkezett, hogy nem kell betudni; hanem éppen ellenkezőleg, az volt a szándéka, hogy akit a törvények a vagyón betudására köteleznek, az tartsa meg azt, amit már megkapott, valamint azt is, ami a végrendelet alapján megilleti. Vö. Kaser 1975: i. m. 540. Puchta, Georg Friedrich: Vorlesungen über das heutige römische Recht II., Tauchnitz, Leipzig, 1873⁶, 445. o. Keller: i.m. 1012.

³² Kaser 1975: i.m. 541. o. 37. lj.

³³ Keller: i.m. 1012. o.

csak azt kellett konfereálnia, amit apja *ab intestato* halála idején az adósságok levonása után az önjogú fiúgyermek saját vagyonának mondhatott,³⁴ s amelynek megtartásával, mint a *bonorum possessiōt* igénylő *suus fictus* sértette volna *suus* örökösársai érdekeit.³⁵ A tanulmányi költségek ebben a vagyonban már semmiképpen sem lehettek benne, hiszen azt a fiú már elkölthette. Másrészt, ha hitelnek tekintjük a juttatást, a betudás előtt azt az emancipált – mint passzívumot – levonhatta volna a betudandó vagyonból.

Argumentum a contrario Ulpianus *responsum* más esetre, s nem a klasszikus kori *Edictum Perpetuum*ban szabályozott *collatio bonorum*ra (*collatio emancipatira*) kellett vonatkozzon:³⁶ vagy végrendeleti öröklés esetéről kellett szó legyen (ahol – mint láttuk – a *collatio* kötelezettsége csak a jusztiniánuszi jogban jelent meg), vagy pusztán emancipált örökösök kellett konkuráljanak egymással.³⁷ Csak ezen esetekben merülhet fel a kérdés, hogy figyelembe kell-e venni az apától tanulmányokra előre kapott juttatást az örökösársak közötti vagyoni osztozás során, amit valószínűleg az *actio familiae heriscundae utilis*sel lehetett elérni.³⁸

S ebben az összefüggésben már csak az a kérdés lehetett érdekes, hogy a tanulmányokra adott pénz az atya kegyességéből, vagy általa adott hitel címén jutott az emancipált fiúnak („si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus”), és az vissza követelhető-e az atya többi örökösei által?³⁹ *Collatiō*ról (szűkebb értelemben) szó sem lehet.⁴⁰

Erre éreztek rá a kompilátorok és helyezték a *fragmentumot* a *de collationibus* fejezet helyett az örökösársi jogviszony megszüntetésének kérdéséhez, és vélhetően interpolálták a szöveget ennek egyértelműsítése érdekében⁴¹ egy olyan fejlődés lezárásaként, amely Leo *constitutio*ja óta akár végrendeleti, akár törvényes öröklés esetén, legyen szó *emancipatus* vagy *suus* örököséről betudni rendelte, amit betudni rendelt.

Az *interpolatio* gyanúsítások (*facinora Triboniani*) helyessége és terjedelme most nem kell, hogy érdekeljen bennünket, hiszen az európai jogtudomány a látott, talán a kompilátorok által átdolgozott formában örökölte meg a *fragmentumot*, és ez lett a további *interpretatio* alapja. Ebben a formában került be *Basilica*-ba,⁴² ugyanakkor már nem került bele a *Hexabibloszba*.⁴³ Így a volt keleti Birodalom-fél jogászainak *fragmentummal* kapcsolatos felfogása egyelőre rejtve marad előttünk.

³⁴ Reinhardt, Karl Friedrich: Die Lehre von der Einwerfung des Vor-Empfangs der Verwandten in absteigender Linie nach Römischem und Württembergischem Recht zugleich Erläuterung des 23sten Titels des 3ten Theils des Württembergischen Landrechts: de collatione bonorum. Steinkopf, Stuttgart, 1818, 81. o. Pfizer: i.m. 298. o.

³⁵ Glück, Christian Friedrich: Ausführliche Erläuterung der Pandecten nach Hellfeld: ein Commentar, Band XI., Palm, Erlangen, 1809, 37. o.

³⁶ Glück: i.m. 37. o.

³⁷ Pfizer: i.m. 300. o.

³⁸ Kaser, Max – Knütel, Rolf – Lohsse, Sebastian: Römisches Privatrecht. Ein Studienbuch. C. H. Beck, München, 2017²¹, 421. o.

³⁹ Pfizer: i.m. 298. o. Reinhardt: i.m. 81. o. Pringsheim szerint Ulpianus a tanulmányi költségeket az *alimenta* körébe sorolja, és ezért nem gondol sem visszakövetelhetőségre, sem betudási kötelezettségre. Pringsheim, Fritz: Animus donandi, 313. o. In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Rom. Abt., 42, 1921, 273-327.o

⁴⁰ Pfizer: i.m. 299. o.

⁴¹ Eisele: Beiträge zur Erkenntnis der Digesteninterpolationen, 19. o. In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Rom. Abt., Bd. 18, 1897, 1-42. o. Krüger a „sed ... ductus” részt láthatólag nem tekinti interpolátnak. Vö. Krüger, Hugo: Die humanitas und die pietas nach den Quellen des römischen Rechts, 51. o. In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Rom. Abt., Bd. 19, 1898, 6-56.o.

⁴² B XLII, 3, 49: „Ο αὐτεξούσιος υἱὸς οὐ λογίζεται εἰς τὸ μέρος αὐτῶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ ξένης ἀναγινώσκοντι, εἰ μὴ δειχθῆ, ὡς δανείζων ἐχορήγησε, καὶ οὐ δι' εὐσέβειαν.” Latin fordításban: „Filius emancipatus in portionem suam non imputat, quod ei pater peregre agenti studiorum causa subministravit: nisi probatum fuerit, credendi animo eum subministrasse, non propter pietatem.” Vö. Heimbach, Carolus Guilelmus Ernestus: Basilicorum Libri LX. Post Annibalis Fabroti Curas ope Codd. Mss. Gustavo Ernesto Heimbachio... Tom. IV. Lipsiae, 1846, 278. o.

⁴³ Heimbach, Gustav Ernst (szerk.): Const. Harmenopuli Manuale legum sive Hexabiblos cum appendicibus et legibus agrariis. Weigel, Lipsiae, 1851.

IV. Korok és értelmezések

IV.1. Középkor

A nyugati jogfejlődésre koncentrálva mindenesetre kimondhatjuk, hogy a vizsgált *Digesta*-hely felhívása a tanulmányi költségek betudás-mentességének igazolására százados hibája (vagy tudatos csínytevése) az európai jogtudománynak.⁴⁴ Ugyanis megállapíthattuk, hogy abból sem a tanulmányi költségek betudás alóli mentessége, sem annak ellenkezője nem lenne kiolvasható.⁴⁵

Világos hogy a glosszátoroktól kezdve az európai jogtudomány későbbi képviselői (nem ügyelve a kompilátorok rejtett figyelmeztetésére) rosszul tették fel a szöveghely mögött meghúzódó eredeti kérdést. A szöveghely ugyanis csak arra a kérdésre adhat választ, hogy az apa által az *emancipatus*-nak tanulmányi költségekre adott pénzt milyen esetben jár vissza? Hogy hogyan lett a kompilátorok által megmagyarázni szándékolt *ulpianusi* véleményből a tanulmányi költségek tekintetében törvényes kivétel az osztályrabocsátás alól, ma még nem mutatható ki. Nem tudjuk ki volt a „bűnös”, a tévtanok első hirdetője, amit aztán átvettek a későbbi századok tudósai és jogforrásai is.

A *Glossa* már azt hirdeti, hogy (bár ez vitatott volt) vélelmezni kell, hogy az apa ajándékba, illetve *pietate* adta a juttatást a tanulmányok támogatására: „... dic ergo quod donare praesumitur siue alimenta, siue libros, siue quid simile misisse proponitur filio suo emancipato.”⁴⁶ Ugyanakkor egyértelmű, hogy a *Glossa* már kapcsolatba hozza a rendelkezést az osztályrabocsátással, midőn az egyszerű ajándékok betudásmentességét kiemeli: „Sed tu dic contra: quia simplices donationes non conferuntur.”⁴⁷

Bartolusnál és Baldusnál a tan már kialakultnak tekinthető. Bartolus még csak az osztályrabocsátás kötelezettsége alóli mentességet emeli ki („Expensae, quas pater fecit pro filio in studio, non debent filio imputari tempore diuisionis, nisi animo repetendi patrem fecisse constet.”)⁴⁸ Baldus már a kötelezrészbe való betudás alól is mentesíti a tanulmányi költségeket („Expensam studii factam per patrem filius non tenetur computare in sua portione vel in sua legitima.”)⁴⁹

Ha szarkasztikusan akarunk hozzáállni, akkor a *fragmetum* hibás értelmezését tudatos, századokon át kézzől kézre adott félreértelmezésnek, – ma így mondanánk jogpolitikai döntésnek – is tekinthetjük: a tanulóknak, *peregrinus*oknak adott szülői juttatás „szabad pénzzé” nyilvánítása révén a középkori jogászprofesszorok talán saját hallgatóságuk biztosítása, tanulmányi kedvének fenntartása érdekében tettek erőszakot a forrásokon. Erre utal talán Albericus de Rosate kommentárja, amely a kedvezmény jogosságát vitathatatlanak

⁴⁴ Reinhardt: i.m. 80-81. o.

⁴⁵ Pfizer: i.m. 315. o.

⁴⁶ Gl. *comprobat*: Digestum Vetus, seu pandectarum Ivris Civilis Tomvs Primvs, ex Pandectis Florentinis, quae olim Pisanae dicebantur, quoad eius fieri potuit, repraesentatus: Commentariis Accursij..., Hugo a Porta, Lugduni, 1572, 1156. o.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Bartolvs a Saxoferrato: In primam ff. veteris partem: nvnc recens svmma diligentia et fide emendatvs, et svo candori restitvtvs: cui, praeter solitas adnotationes insignium doctorum Alexandri, Barbatiae, Parisij, Claudij à Seissel. Pomatij, Ioannis Francisci Ruuerensis, & aliorum: novissime accesserunt additiones Iacobi Menochii praestantiss. ivriscons. ... cum contrarietatum conciliationibus, summarijs, & indice locupletissimo. Venetiis, 1585, 194. o.

⁴⁹ Baldi Perusini: Commentariorum in Pandectas alphabeticus index: omnes omnium quaestionum decisiones continens, titulo, lege, legis parte, Paragrapho, numero & folio diligentissimè designatis. Baldi Perusini commentariorum in Pandectas tomus primus nunc fidelissime restitutus. Seruanus, Lugduni, 1558, 308. o.

tekinti a joghallgatók tekintetében („in scholaribus iuris ciuilibus”), ugyanakkor nem ennyire biztos más tudományok hallgatói tekintetében („in scholaribus aliarum artium”).⁵⁰

Bona fide olvasva néhány középkori szerzők vonatkozó megjegyzéseit azt mondhatjuk, hogy a tanulmányi költségek osztályrabocsátás- és betudás alóli mentességének hangsúlyozása vélhetően egy másik téves *interpretation*nak köszönhető (amely csakúgy a glosszátorokra vezethető vissza), s amely Jusztiniánusz *collatio*val foglalkozó két *constitutio*jának (C. 6, 20, 20. és N. 18, 6.) viszonyára vonatkozott,⁵¹ s amely kétséges értelmezés a magát a XVIII. századig tartó *communis opinio*t oda fejlesztette, hogy a *donatio simplex* (mint „*profectitia*”) általában betudandó,⁵² s ez alól kivételt képezhet – egyéb juttatások mellett – a tanulmányokra adott juttatás is.

A századok ebben „jogtudományi” környezetben szabályozták a kérdést, különbséget téve nevesített és nem nevesített betudandó juttatások és az ezek alól kivett idegen országbeli tanulmányokra adott támogatás között. A korabeli irodalomban egyébként vita volt arról, hogy a hazai tanulmányi költségek és a külföldi tanulmányokra adott juttatások között különbséget kell-e tenni. A kérdéssel foglalkozók többsége szerint az *ulpianusi* hely „*peregre agentis*” kitételét nem kell szorosan értelmezni, és a hazai tanulmányi költségeket is mentesíteni lehet.⁵³ A századok, mint látható nem így értelmezték, legalábbis a *Statuta* szavait olvasva. S a későbbi gyakorlat is – úgy tűnik – megmaradt ezen kettős megközelítés mellett.⁵⁴

IV.2. Korai újkor

A korai újkor felfogás⁵⁵ szerint, a *collatio* intézményének háttérében az apa gyermekei iránt érzett azonos érzelmi viszonya áll, s ezzel áll helyre az öröklésben az *aequalitas* elve.

⁵⁰ Alberici de Rosate Bergomensis: In Primam ff. Veter. Part Commentarij, Nunc denuo, hac postrema editione, summo studio, summaque diligentia ab infinitis (vt pene doxerim) & grauissimis erroribus expurgati ... Venetiis, 1585, 381. o.

⁵¹ Erről részletesen Fein: i.m. 251-252. o.

⁵² Lásd például Harpprecht, Johann: Commentarius in IV. libros Institutionum Juris Civilis Divi Justiniani... interprete et Curante Beato Philippo Vicat, Tomus II. Bousquet, Lausannae, 1748, 506. o. Höpfner, Ludwig Julius Friedrich: Theoretisch-practischer Commentar über die Heineccischen Institutionen. Varentrapp-Wenner, Frankfurt am Mayn, 1787, 539. o. Fein: i.m. 251. és 256. o.

⁵³ Harpprecht: i.m. Tomus III, 455. o.

⁵⁴ Egy kései, XIX. századi szász szerző a külföldi tanulmányokra juttatott költségek betudásmentességét külön kiemeli, és szembe állítja a többi, az atyától előre megkapott juttatásokkal (kiházásítási költségek, ruházat), igaz óvatosságból a SS. II. 14-ben található felsorolásból (lásd fentebb) kihagyja a tanulmányi költségeket, ezzel tompítva a két rendelkezés ellentmondásosságát. Ugyanakkor a külföldi tudományos képzés költségei mellett megemlíti a művészeti és egyéb szakmai képzésre kapott juttatás kiemelését a betudandó vagyontételek közül. Ez talán a jogkönyvön alapuló szász újkor joggyakorlatot is tükrözi. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy az európai gyakorlatnak megfelelően a tanulmányi költségeket sem az örökrész, sem a kötelesrész kiszámításánál nem kell figyelembe venni. Sachsenheim, Friedrich von: Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch vom 1. Juni 1811 gültig für Siebenbürgen vom 1. September 1853 verglichen mit dem siebenbürgischen Civilrechte. Manz, Wien, 1856, 618. o.

⁵⁵ A sok korabeli munkából, amelyek a *sumptus studiorum* kérdéskörét is érintik, többek – s a már idézettek – mellett az alábbiak emelhetők ki: Brunner, Georg Adam: De collatione bonorum Tractatus e Pandectarum, Codicis, Novellarum & Saxonico jure congestas. Schürer, Lipsiae, 1610. Vinnius, Arnold: Tractatus IV, academico-forenses de jurisdictione, pactis, transactionibus, collationibus... Commelinus, Amstelodami, 1651. Stryk, Samuel: Dissertatio XI. De Collatione succedentium. 1302-1399. o. In Stryk, Samuel: Tractatus de Successione ab intestato... Schrey-Hartmann, Francofurti, 1697³. Beck, Johann Adam: Tractatus novus de collatione bonorum oder von der Einwerfung der Güter in die gemeine Erbschaft... Lochner, Nürnberg, 1742, 240-286. o. Természetesen itt nincs lehetőség felsorolni mindazon kézikönyveket, kommentárokat, tankönyveket, amelyek az *usus modernus Pandectarum* korának öröklési jogát érintve sokszor igen nagy terjedelemben foglalkoztak a *collatio bonorum* szabályaival, köztük a *sumptus studiorum* betudásmentességével. Korántsem teljes irodalmi áttekintést ad Reinhardt: i.m. 1-6. o.

Hiszen igazságtalan lenne, ha egyes gyermekek, akik az apai vagyomból előre részesedtek, ugyanannyit résznének az apai hagyatékából, mint azon testvéreik, akik az apa vagyonából annak életében semmit sem kaptak. Előbbiek csak akkor vehetnek részt a vagyon elosztásában, ha egyúttal az előre kapott vagyont a hagyaték tömegébe beteszik.⁵⁶

Osztályra kell bocsátani tehát valamennyi *bona profectitia* (*profectitium peculium*) körébe sorolható vagyont, amit az örökös az örökhagyótól kapott. Azon vagyontárgyak, amelyeket harmadik személytől kapott (*bona adventicia*), illetve a saját tevékenységből szerzett *peculium castrense* és *quasi-castrense* nem tudandó be.⁵⁷

A középkori tendenciákat felerősítve a korújkori jogászok közeledtek a felé a nézet felé, hogy fő szabály szerint minden, amit az örökhagyó ingyenesen juttatott, s ami (a C. 6,20,20-nak megfelelően) a kötelesrész (*legitima*) részét kell képezze,⁵⁸ osztályra-bocsátandó.⁵⁹

Az osztályrabocsátásra köteles, vagy az alól mentes dolgokkal kapcsolatos általános nézetek fejlődése természetesen kihatott a tanulmányi költségek betudás-mentességének elméleti és gyakorlati jelentőségére is. Hisz az ingyenes juttatások betudása mellett szóló, a fentebb említett, az apától kapott juttatások általános betudási kötelezettségét hirdető felfogás szükségszerűen magával hozta, hogy a felmenőtől származó juttatások egy része tekintetében kivételeket kellett megállapítani, amely kivételeket törvényhelyekre való utalással kellett alátámasztani. Így a *collatio*val kapcsolatos irodalom⁶⁰ egyik mind terjedelmesebbé váló kérdésköre lett és volt századokon keresztül, hogy melyek azok a juttatások, amelyek egyéni jellegükénél fogva *conferenda* vagy *non conferenda* lehetnek.⁶¹ A felhozott és részletesen elemzett kivételek nagy száma tulajdonképpen megkérdőjelezte a szabály értelmét. Az ésszerű vagy éppen csak indokolt kivételek⁶² keresésének során kerülhetett előtérbe és kerülhetett hájánál fogva előrangításra az általunk vizsgált *Digesta*-hely.⁶³

Ha belegondolunk, tulajdonképpen konzekvensebb lenne a tanulmányi költségek betudási kötelezettségének előírása, megengedve persze, hogy a juttató szülő mentesítést adjon

⁵⁶ Ogris, Werner: Einwurfung. In Erlar, Adalbert – Kaufmann, Ekkehard (szerk.): Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte, Band I. Otto Schmitt, Berlin, 1971, 912-914. o.

⁵⁷ Coing, Helmut: Europäisches Privatrecht, Band I, Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800). Beck, München, 1985, 626. o. Brunner: i.m. 167. o. Donellus, Hugo: Opera Omnia. Tomus octavus et Commentariorum in Codicem Iustiniani, II. Lucae, 1765, 1275-1277. h. Althusius, Johannes: Dicaelogicae libri tres. Totum universum ius, quo utimur, methodice complectens. Francofurti, 1649. (Neudruck: Scientia Verlag, Aalen, 1967), 162. o. Beck: i.m. 234-241. és 317-318. o.

⁵⁸ Coing: i.m. 626-627. o. Westernberg, Joannes Octavinus: Principia Juris secundum ordinem Digestorum seu Pandectarum in usum auditorium vulgata, Hannoverae-Luneburgi, 1746, 534. o. A *legitima* figyelembevételét Jusztiniánusz a törvényes öröklés esetén is elrendelte. C 6,20,20,1.

⁵⁹ Parttalannak tartja ezt Sintenis, Carl Friedrich Ferdinand: Das practische gemeine Civilrecht., Bd. 3. Tauchnitz, Leipzig, 1869, 526. o. 24. lj. Vangerow, Karl Adolph von: Lehrbuch der Pandekten II. Elwert, Marburg-Leipzig, 1876⁷, 395. o.

⁶⁰ A már említett néhány munka mellett fel kell hívni a figyelmet a korabeli egyetemeken készült *dissertation*okra, amelyeknek szintén kedvenc témája volt a *collatio* kérdésköre és benne a tanulmányi költségek elszámolásának kérdése. Több tucatnyi *dissertatio* készült a témakörben a német és németalföldi egyetemeken.

⁶¹ Fein: i.m. 257-258. o., a legfontosabbakat – köztük a tanulmányi költségekre adott juttatást is – felsorolva.

⁶² A legfontosabb kivételek közé sorolták (persze szerzőnként változóan) valamennyi halálesetere szóló juttatást; a lemenő eltartására fordított költségeket (*alimenta*), az utazási költségeket; a fogságból való kiváltásra fordított váltságdíjat; a *peculium castrense* és *quasi castrense* körébe sorolható vagyont; a *donatio remuneratoria* esetét; valamennyi olyan juttatást, amit a lemenő *dolusa* és *culpaja* nélkül már nincs a vagyonában.

⁶³ A XVI. századtól a XVIII. század végéig és annál is tovább számtalan összefoglaló munka említette – pusztán utalva az *ulpianusi* helyre – a tanulmányi költségek kivételként tekintett betudásmentességét. A teljesség legcsekélyebb igénye nélkül: Schneidewin, Johannes: Commentarius in Quatuor Institutionum Imperialium D. Justiniani libros. Metternich, Coloniae Agrippinae, 1698¹⁰, 1382. h. Happecht: i.m. 506. o. Westernberg: i.m. 536. o. Lauterbach, Wolfgang Adam: Collegium Pandectarum Theoretico-practicum. I. Lauterbach, Tubingae, 1784⁶, 592. o. Heineccius, Io. Gottl.: Elementa Ivris Civilis secundum ordinem Pandectarum commoda auditoribus methodo adornata. Scwickert, Lipsiae, 1797³, 97-98. o. Huber, Ulricus: Praelectionum Juris Civilis Tomi Tres secundum Institutiones et Digesta Justiniani accedunt Christiani Thomasii... III. Maceratae, 1839, 378. o.

a betudás, osztályrabocsátás alól. Ez jobban megfelelne a lány és fiú örökösök, általában az örökösök közti egyensúly elvének.⁶⁴ Ennek ellenére ma már hihetetlen mennyiségű irodalom keletkezett a kialakult *communis opinio* védelmére, indokolásra.

Volt olyan álláspont, amely a tanulmányi költségeket, a könyveket és a fiú tisztségre jutásának költségeit egyszerűen a *bona quasi-castrense* körébe utalta és ezért mentesítette a betudás a *collatio* alól.⁶⁵

Egyes tudósok azon az alapon tagadták a tanulmányi költségek *collatio* alá tartozását, mert szerintük azok a tartási költségekkel és utazásra adott pénzekkel együtt azon fogyasztási jellegű kiadásokhoz tartoznak, amelyek azért nem esnek betudás alá, mert már nem léteznek az osztályrabocsátás idején, és nem a juttatásban részesített *dolusa* vagy *culpája* okán enyésztek el.⁶⁶ A tanulmányi költségekben részesített fiú ugyan tanulmányai révén értékes ismereteket szerzett, de ezek az ismeretek nem képeznek vagyontárgyat.⁶⁷ A tanulmányi költségek természetüknél fogva nem, vagy csak áttételes módon jelenthetnek vagyoni előnyt.⁶⁸

Mások úgy vélték, hogy a tanulmányi költségeket a tartási kötelezettség (*alimenta*) oldaláról kell megközelíteni.⁶⁹ Ezen megközelítés szerint a felmenő köteles volt a tartást biztosítani, és ezért szó sem lehet a tanulmányi költségek *collatio*járól.⁷⁰ Amennyiben azonban ezen költségek biztosítása során a juttató felmenő túllépte a tartásból eredő kötelezettségének mértékét, akkor a többlet a *simplex donatio* körébe sorolandó és betudandó.⁷¹

Egyes újkori szerzők szerint, ha az apa a tanulmányi költségekre is betudási kötelezettséget írt elő, akkor a fiúnak joga volt, hogy – tekintet nélkül a tanulmányokra – a szükséges tartási költségeket levonja a juttatás összegéből és azt ne tudja be.⁷²

Megint mások szerint az is megfontolandó, hogy a tanulmányokra az apa nem *credendi causa* adott-e pénzt: ebben az esetben is azonban a kölcsön kapott pénzt, mint tartozást a hagyatékba kell visszaszolgáltatni, s így nem lehet szó szoros értelemben vett *collatio*ról. Az *animus credendi* azonban nem vélelmezhető.⁷³

De nem csak a kivétel jogi alábástyázása emésztett fel jelentős mennyiségű nyomdafestéket, hanem annak taglalása is, hogy mi tartozhat a tanulmányi költségek körébe, vagyis milyen költségek mentesülnek az örökösök kapzsisága alól:

A tanulmányi költségekhez számítandó dolgok közé tartozott természetesen a tanulás alatt elfogyasztott koszt, elkoptatott ruházat, kifizetett lakbér, a tandíjak, és más, a szokásos szükségletek fedezésére szolgáló juttatások.⁷⁴ A legterjengősebben (már a glosszátoroknál is

⁶⁴ Pfizer: i.m. 305. o.

⁶⁵ Ebből indul ki Brunner: i.m. 168. o. „Quibus bonis Quasicontractibus accensentur quoque sumptus studiorum, expensae dignitatum & honorum, veluti Doctoratus, magisterij, Consulatus aut similibus, & denique libri studiorum causa liberis a parentibus emti, Nam nec hujusmodi sumtus, nec expensae, nec libri in collationem veniunt.” Majd igazolja a *communis opinio*t. Brunner: i.m. 168-176. o. Vö. Schneidewin: i.m. 1384. h. Stryk: i.m. 1343. o.

⁶⁶ Beck: i.m. 243. o.

⁶⁷ „... überdies die Collation alsdann, wenn der Sohn von dem empfangenen nicht locupletior geworden ist, hinweg fällt”. Vö. Leyser, Augustinus a: *Meditationes ad Pandectas V. et VI.* Meisner, Lipsiae et Guelpherbyti, 1744³, 1034. o. Pfizer: i.m. 290. o. Sintenis: i.m., 526. o. 25. lj.

⁶⁸ Reinhardt: i.m. 34. o.

⁶⁹ Zoesius, Henricus Jacobus: *Commentarius ad Digestorum seu Pandectarum juris civilis libros L. Pars II.* Venetiis, 1757, 204. o.

⁷⁰ Beck: i.m. 243. o.

⁷¹ N.N: *Collationspflicht.* 112. o. In Matthiae, C.: *Conversien-Lexikon des römischen Civilrechts.* Ein Hilfsbuch für praktische Juristen derjenigen Länder, in welchen römisches Recht gilt. II. Erbrecht. Wiegand, Leipzig, 1879, 99-123. o. Harpprecht: i.m. 455. o.

⁷² Brunner: i.m. 161-163. o. Stryk: i.m. 1342-1343. o. Beck: i.m. 243-244. o.

⁷³ *Collationspflicht* i.m. 112. o. Harpprecht: i.m. 507. o. Stryk: i.m. 1354. o.

⁷⁴ Reinhardt: i.m. 84. o.

feltűnve) a beszerzett könyvekre fordított pénz, illetve a tanulmányi célokra az apa által adott könyvek betudásmentessége került elemzésre.⁷⁵

Privilegizáltak, szintén a tanulmányi költségek közé sorolandók a nyilvános cím elnyerésének, például a doktori, licenciátusi, magisteri cím megszerzésének költségei. Ide tartoznak a lezárt tanulmányok után az ügyvédek, vagy gyakorló orvosok közé való bekerülés költségei is.⁷⁶ Ugyanakkor a költségek mentesülésének nem lehetett előfeltétele a tanulmányok *doctori, licenciatusi* vagy *magisteri* fokozattal való lezárása.⁷⁷

Az utazási költségek, amelyeket tudományos képzés céljából, az atya engedélyével tett utazás emészt fel, szintén a tanulmányi költségek közé számítanak.⁷⁸

A lezárt tanulmányok után a gyakorlati ismeretek megszerzésének költségei tekintetében nem volt egyértelmű a válasz. Ha az ifjúnak az egyetemi tanulmányok alatt lett volna lehetősége gyakorlati ismereteket is szerezni, akkor ezek nem tartoznak a tanulmányi költségek közé. Ellenkező esetben igen.⁷⁹

Ha nem is *collatoria* bocsátandó értéként, de a részesített köteles pótolni azokat a juttatásokat, amelyet az apától kölcsön címén (*credendi animo*) kapott tanulmányaira (itt követik csak a *Digesta-fragmentum* eredeti értelmét).⁸⁰ Általában vélelmezik azt, hogy az apát (vagy anyát) a kegyesség (*pietas*) vezette a pénz átadása során, s nem kölcsönként adta.⁸¹ A vélelmet a visszakövetelőnek kell megdöntenie olyan tények felhozásával, amelyek a hitelezési szándékot bizonyítják.⁸²

A jogtudósok jelentős többsége szerint annak vélelme, hogy az apa a pénzt szeretetből adta nem állhat meg, amennyiben a fiú a pénzt más célokra fordította, elmulatta: „... viele studiosi juris mehr Zeit mit dem Calice als mit dem Codice zubringen.”⁸³

Az *Usus Modernus* képviselőinek többsége szerint tehát a kivétel alól is vannak kivételek, amelyek fejtegetésének szintén teret engedtek a korabeli jogászok.

A tanulmányi költségek betudandók – mint láttuk – például:⁸⁴

- „*si pater credendi animo suppeditavit*” – vagyis ha az atya a költségeket csak kölcsönbe adta, amit vélelmezni kell, ha a betudási kötelezettséget kifejezte;⁸⁵

- „*si filius spem patris fefellit*” – amennyiben a fiú a pénzt nem megfelelő célra használta fel,⁸⁶ amibe azt is beleértették, hogy ha a fiú utólag nem tanulmányainak megfelelő életpályát választott, viszont nem számították ide, ha képességei hiányában nem tudta apja hozzá fűzött reményeit beváltani;⁸⁷

- „*si sumptus essent immodici*” – amennyiben a költségek aránytalanul magasak;⁸⁸

⁷⁵ Schneidewin: i.m. 1383-1384. h. Brunner: i.m. 193-206. o. Stryk: i.m. 1343-1344. o. Beck: i.m. 259-260. és 261-280. o. Kitérve az egész könyvtár ajándékozásának problémájára is. Részletesen ír erről Wernher, Io. Fridericus – Pagenhardt, Ioann. Fridericus: *Dissertatio Iuridica de Collatione circa libros studiorum gratia comparatos*. Gerdesianus, 1729, Wittembergae. Lásd még Pfizer: i.m. 307-309. o.

⁷⁶ Stryk: i.m. 1352-1353. o. Beck: i.m. 260-261. és 286-291. o. Pfizer: i.m. 309-310. o.

⁷⁷ Beck: i.m. 306. o.

⁷⁸ Leyser: i.m. 1037-1039. o. Stryk: i.m. 1351-1352. o. Beck: i. m. 280-285. o. Pfizer: i.m. 310. o.

⁷⁹ Beck: 285-286. o. Pfizer: i.m. 311. o.

⁸⁰ Brunner: i.m. 208-209. o. Beck: i.m. 292-297. o.

⁸¹ Beck: i.m. 243. és 245-246. o.

⁸² Happecht: i.m. 506. o. Beck: i.m. 294. o. Pfizer: i.m. 313-317. o.

⁸³ Beck: 299. o. Pfizer: i.m. 319. o. (*calix* = sörsorsó, borospohár)

⁸⁴ Részletesen erről Brunner: i.m. 176-182. o. Vö. Reinhardt: i.m. 83-84. o. Röviden Boehmer, Justus Henning: *Introductio in ius Digestorum sensum pariter ac usum hodiernum singularum doctrinarum cunctae exhibens*. Halae Magdeburgicae, 1773¹², 286. o. Heineccius: i.m. 98. o.

⁸⁵ Beck: i.m. 295. o.

⁸⁶ Schneidewin: i.m. 1382. h. Stryk: i.m. 1354-1356. o. Beck: i.m. 298-305. o.

⁸⁷ „... und hat übrigens der Vater, es sich selbst bezumessen, daß er einen Asinum ad lyram, oder ad studia geschicket.” Beck: i.m. 303. o.

⁸⁸ Ide tartozott az a tényállás is, midőn a magas tanulmányi költségek fel nem számítása veszélyeztette volna a testvérek kötelesrészének (*legitima*) kiadását. Ilyen esetben a *favor legitimae*-t előnyben kell részesíteni a *favor*

- „*cum fraude facti*” – amennyiben a fiú becsapta apját, vagyis olyan előadások költségét is elkérte, amelyeket sohasem hallgatott. És még lehetne folytatni.⁸⁹

Ezekben az esetekben is egybeesik a jogtudósok véleménye abban, hogy azok a költségek, amelyeket a gyermek eltartására egyébként is ki kellett volna adnia az atyának nem tudandók be, kivéve, ha a fiú egyedül is el tudta volna tartani magát.⁹⁰

IV.3. XIX. század

A felfogás, hogy az ingyenes juttatások szabály szerint betudandók, hosszas vita után⁹¹ a XIX. században került revideálásra.⁹² Ekkortól abból indultak ki jogtudósok, hogy a juttatások szabály szerint betudásmentesek, és az ezen szabály alóli kivételek kerülnek felsorolásra mind inkább közeledve a jusztiniánuszi rendelkezések alapértelméhez (*dos, donatio propter nuptias*), azzal, hogy azokat mint korrektúrát célzó intézkedéseket csak megszorítólag lenne szabad értelmezni.⁹³ A *conferendum* közé számításnak jogi előírás, vagy a juttató rendelkezése lehet ekkortól csak az alapja.⁹⁴ A legfontosabb *conferendum* alá tartozónak (a százados gyakorlat által megelőlegezve) a *subsidia paternum* körébe sorolható juttatásokat ismerték el.⁹⁵

A korabeli leginkább idézett felfogás szerint a tanulmányi költségek nem jelentettek pénzbeli előnyt („*pecuniarischer Vorteil*”),⁹⁶ olyat, amit a lemenő nem elfogyasztásra, hanem tartós vagyónként való bírásra kapott a juttatótól, s így nem rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, ami a betudandó vagyont jellemzi.⁹⁷ Esetleg csak akkor lehet szó a tanulmányi költségek *collatio*ra bocsátásáról, ha a juttatások az apa szokásos tartási kötelezettségét meghaladják.⁹⁸

A tanulmányokra fordított javak sorsával kapcsolatban Puchta például kimondja, hogy azok betudását a juttató elrendelheti, annak ellenére, hogy bizonyos értelemben kötelessége volt fedezni gyermeke tanulmányait, ha ő irányozta elő gyermeke számára a felsőbb iskolák látogatását. Puchta arra tekintettel tartja ezt elfogadhatónak, hogy a juttató többi gyermekei nem részesültek hasonló juttatásban.⁹⁹

*studiorum*mal szemben. Beck: i.m. 302. és 306-309. o. Wernher, Mich. Godofr.: *Lectissimae Commentationes in Pandectas praesertim in compendia illustr. viror. Boehmeri Heineccii ac Lvdovici. II. Goebhard, Francofurti et Lipsiae, 1779. 1045-1046. o.*

⁸⁹ Beck: i.m. 305-307. o.

⁹⁰ Reinhardt: i.m. 85. o.

⁹¹ Warnkönig a 1819-ben még a következőképpen fogalmaz: „*Quae bona a liberis secundum praecepta novissimi juris conferenda sint, controversissimum est. Sunt enim interpretes, qui dicant, e regula omnia bona liberis a parentibus quaesita, conferri debere, praeter ea quae speciatim exciperentur. Alii contra: bona a parentibus profecta vulgo collationi non obnoxia esse contendunt, sed ea tantum, quae conferri legibus expressim sancitum est.*” Warnkönig, L. A.: *Commentarii juris Romani privati, ad exemplum optimorum compendiorum a celeberrimis Germaniae jurisconsultis compositorum adornati, III. Desoer, Loodii, 1819, 349. o.*

⁹² Pfizer és Reinhardt törekvései után Francke révén. Francke: *Grundzüge der Lehre des Rechts von der Collation. In Civilistische Abhandlungen, 1826, 174-258. o. Vö. Fein: i.m. 261-262. o.*

⁹³ Fein: i.m. 264. o.

⁹⁴ Puchta: i.m. 446. o.

⁹⁵ Sintenis: i.m. 526. o. Brinz, Alois: *Lehrbuch der Pandekten, III/1. Reichert, Erlangen, 1886², 296. o.*

⁹⁶ Pfizer: i.m. 175. o. Az előfeltétel igazolására a XIX. századi szerzők nem szöveghelyeket, hanem a dolog természetét hozzák fel indokul.

⁹⁷ Reinhardt: i.m. 34-35. o. Ezek a részeltetettet csak „negative” gazdagítják, vagyis pusztán elfogyasztásra, kötelezettség teljesítésére – amennyiben abból nem egy pozitív „gazdagító jog” keletkezik – adattak. Vö. Pfizer: i.m. 175-182. o.

⁹⁸ Vö. pl. Thibaut, Anton Friedrich Justus: *System des Pandektenrechts, II. Hausmann, Stuttgart, 1834⁸, 404. o.* Thibaut így fogalmaz: a tanulmányi költségek betudása csak akkor tekinthető elvárhatónak „wenn sie das Maß, dem Kinde von rechtswegen gebührenden bürgerlichen Alimente übersteigen.”

⁹⁹ Puchta: i.m. 445. o.

Ekkor tehát egy újabb pálfordulás figyelhető meg, hiszen a nevelési és tanulmányi költségek toposza más irányból kerül több szerzőnél is elő: a tanulmányi költség állandó példa lesz arra, hogy a juttató elrendelheti annak osztályra bocsátását is, ha többi gyermekei nem kaptak hasonló javakat.¹⁰⁰

Sőt, midőn a szerzők a XIX. század második felétől arra kezdenek koncentrálni, hogy az osztályra bocsátandó, illetve (mivel kimondásra kerül Jusztiniánusz után, hogy azt kell osztályra bocsátani, amit a kötelesrészhez is hozzá kellett számítani¹⁰¹) a betudandó kivételeket sorolják fel,¹⁰² a tanulmányi költségek megemlézése kezd eltűnni a tudományos munkákból.¹⁰³

Ez annak következménye, hogy a XIX. század elején a német tudományban felismerték, hogy a *locus* évszázadokon keresztül téves értelmezést kapott, és ez jelentkezik egyes pandektistáknál is, és eredményezi a BGB tartózkodó álláspontját, hiszen az a tanulmányi költségekről „nevesítve” nem szól. A gyermek tanulmányaira (a mesterségre taníttatás – *Vorbildung zu einem Beruf* – fogalmába elbújítva) fordított költségek egy részének fedezését a szülő tartási kötelezettsége körébe utalták,¹⁰⁴ s csak akkor rendelték betudni, ha az egy bizonyos mértéket meghaladt.¹⁰⁵ Hasonló szellemben rendelkezik a svájci ZGB is.¹⁰⁶

Ami a XIX. században érvényesülő magyar álláspontot illeti, a század második felének néhány döntvénye szerint törvényes vélelem alapján a szülő által gyermekének életében adott értéket vagy ingóságokat örökségi részébe való betudási kötelezettség mellett juttatottak kell tekinteni. A kérdés megvitatásához szokásosan felhívják az 1840. évi VIII. törvénycikk 2 §-át, mely szerint mindaz, amit mindkét nemű gyermekek kiházasításkor vagy azután a szülőktől kaptak, osztályrészükbe betudandó.¹⁰⁷

Ugyanakkor a század második felében a magyar jogászok számára még nem volt vitás, hogy az egyes gyermekek nevelési vagy magasabb iskoláztatási költségei nem tudandók be, vitatott volt azonban, hogy a nagyobb kiképzést szolgáló utazási költségek, címek, díszfokozatok, doktori címek elnyerésére fordított kiadások betudás alá tartozása.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Sintenis: i.m. 526. o. Wächter, Carl Georg von: Pandekten II. Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1881, 778. o.

¹⁰¹ Vangerow: i.m. 395. o.

¹⁰² Sintenis: i.m. 525-526. o. Seuffert, Johann Adam: Praktisches Pandektenrecht, Bd. 3. Stahel, Würzburg, 1867⁴, 283-285. 8-9. lj. Seuffert szerint az *alimentához* kell számítani a tanulmányi költségeket is. („... *bei Auslagen für die Kinder, welche die Sphäre der Alimente fallen, wohin auch die Studierkosten zu rechnen sind.*”); Vangerow: i.m. 395-396. o.

¹⁰³ Vö. Arndts, Ludwig: Lehrbuch der Pandekten. (szerk.) Pfaff, Leopold – Hoffman, Franz. Gotta, Stuttgart, 1886¹³, 972. o. Brinz: i.m. 296. o.

¹⁰⁴ Míg a század elején Pfizer még élesen különbséget tett a tanulmányi költségek és az *alimenta* között, az elkövetkezőkben a *sumptus studiorum* egyre inkább a tartási költségek alá került besorolásra. Pfizer: i.m. 295. Vö. fentebb a 98. lj.

¹⁰⁵ BGB 2050 II: „Zuschüsse, die zu dem Zwecke gegeben worden sind, als Einkünfte verwendet zu werden, sowie Aufwendungen für die Vorbildung zu einem Beruf sind insoweit zur Ausgleichung zu bringen, als sie das den Vermögensverhältnissen des Erblassers entsprechende Maß überstiegen haben.” A főiskolai tanulmányok, a promóciós költségek fedezésére adott juttatást általában már figyelembe veendőnek, betudandónak ismerte el a gyakorlat. Ermann, Walter: Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster, 1967⁴, 1369. o. Lange, Heinrich: Lehrbuch des Erbrechts. C.H. Beck, München-Berlin, 1962, 145. o.

¹⁰⁶ ZGB 631.: „Die Auslagen des Erblassers für die Erziehung und Ausbildung einzelner Kinder sind, wenn keiner anderer Wille des Erblassers, nachgewiesen wird, der Ausgleichungspflicht nur insoweit unterworfen, als sie das übliche Maß übersteigen.”

¹⁰⁷ „A jobbágyoknak minden ősi javaikban, s végrendelet nélkül hátrahagyott szerzeményeikben törvényes házasságból származott fiú és leány maradékaik; olly világos megjegyzéssel azonban, hogy mind az, mit a mind két nemű magzatok kiházasításukkor vagy azután is szüleiiktől kaptak, osztálybeli részükbe tudassék be – teljesen egyenlő mértékben örökösödnek, – s minden e részben eddig fenállott ellenkező szokások, szőlőhegyi vagy más helybeli szabályok, ezennel jövedőre megsemmisítetnek.” Vö. Róth Ferencz: Az öröklési jog köréből II. Az előre kapott értékek betudása a törvényes örökrészbe, 306. o. In Jogtudományi Közlöny, 1884, 305-306. o.

¹⁰⁸ Katona Mór: A törvényes öröklés a magyar jogban, 204. o. In Jogtudományi Közlöny, 1872, 202-205. o.

A jogtudomány képviselőinek véleménye azonban – ahogy ezt Róth Ferenc is kifejti – egyre közeledtek azon felfogás felé, hogy mindazt, amit az örökhagyó még életében az önállóságra jutás céljából vagy beszámítási kötelezettség mellett juttatott a törvényes örökösnek, annak örökrészébe betudandó. Nem kell ide tartoznia azonban a neveltetésre fordított költségeknek.¹⁰⁹

Végül nálunk is az az álláspont jutott többségre, hogy a készülő magánjogi törvénykönyvben – hasonlóan a korabeli európai törvénykönyvekhez – taxatív fel kellene sorolni azon juttatásokat, amelyek a törvény alapján betudandók lennének.¹¹⁰ Ennek megfelelően a Teleszky-féle tervezet – követve a római és germán jogokat – taxatív sorolta fel a betudandó juttatásokat: 55. §. „Törvényes örökösödés esetében az örökhagyó leszármazó örökösének osztályrészébe betudás tárgyát képezi az, a mit a leszármazó örökösök az örökhagyótól ennek életében kiházásításul, önálló háztartás berendezésére, önálló üzlet alapítására, vagy folytatására, vagy hivatali állás elfoglalására adtak.”¹¹¹

V. A tanulság

Visszatérve a szászok jogkönyvéhez, talán megállapíthatjuk, hogy feloldható a szászok esetében az írás elején felhozott két statutáris rendelkezés közötti ellentmondás azzal, hogy a szászok – talán a szöveg helyes értelmét részben megragadva, de a korabeli *communis opinio*-val szembe menve – a *Digestá*ból átvett helyet a külföldi tanulmányok költségeire („in fremde land freyer kunst und studierens halben”) értették, míg a megelőző szakaszban más, a neveltetéssel kapcsolatos költségekre utaltak. („*Studia oder lehre*” – az eredeti német fordításban). Az ő esetükben is jogpolitikai döntésről van szó: a külföldi egyetemjárás támogatása érdekében befogadott intézkedésről.¹¹²

A vizsgált ulpianusi hely jó példája lehet a jogpolitikai törekvések és a szövegek történeti értelmezése összjátékának.

Irodalomjegyzék

Elsődleges források és 1800 előtti irodalom

Alberici de Rosate Bergomensis: In Primam ff. Veter. Part Commentarij, Nunc denuo, hac postrema editione, summo studio, summaque diligentia ab infinitis (vt pene doxerim) & grauissimis erroribus expurgati ... Venetiis, 1585.

¹⁰⁹ Róth: i.m. 306 o.

¹¹⁰ Uo. Továbbá Jancsó György: A betudásról, 321. o. In Jogtudományi Közlöny, 1884, 321-323. o.

¹¹¹ Jancsó: i.m. 322. o. Jancsó kritizálja a megoldást, mert szerinte a francia szabályozás az igazságosabb, amely kizárta a törvényi mentesítést a betudási kötelezettség alól. A Code Civil (843. §.) szerint minden örökös tartozik, ha valamilyen örökséghez jut, örökösársainak mindent visszatéríteni, amit az örökhagyótól élők közti ajándékozás útján közvetlenül vagy közvetve kapott: sem az ajándékot nem tarthatja meg, sem az örökhagyó által neki tett hagyományt nem igényelheti, kivéve, ha az ajándék és hagyomány világosan előre és az osztályrészen kívül vagy visszatérítés alóli felmentés mellett lett juttatva neki.

¹¹² A szászok századokon keresztül nagy hangsúlyt fektettek fiaik külföldi iskoláztatására. A XIX. századi szász történész és evangélikus püspök, Friedrich Teutsch büszkén írta a koraújkorra visszaemlékezve: „Darum errichteten sie fromme Stiftungen zur Unterstützung der sächsischen Studenten an den deutschen Hochschulen, darum setzten sie ins Eigenlandrecht die Bestimmung, daß dem Sohn ins Erbeil nicht eingerechnet werde, was der Vater »freier Kunst und Studierens halber« beisteuerte und darum schrieben sie später in das Landesgesetz, es dürfe für alle Zukünft von einem Verbot des Reisens ins Ausland behufs Studien, Wohnen u. drgl. keine Rede sein.” Teutsch, Fr.: Aus der Zeit des sächsischen Humanismus, 265. o. In Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 1881/2. szám, 227-271. o.

Althusius, Johannes: *Dicaelogicae libri tres. Totum universum ius, quo utimur, methodice complectens.* Francofurti, 1649. (Neudruck: Scientia Verlag, Aalen, 1967).

Baldi Perusini: *Commentariorum in Pandectas alphabeticus index: omnes omnium quæstionum decisiones continens, titulo, lege, legis parte, Paragrapho, numero & folio diligentissimè designatis.* Baldi Perusini commentariorum in Pandectas tomus primus nunc fidelissime restitutus. Seruanus, Lugduni, 1558.

Bartolvs a Saxoferrato: *In primam ff. veteris partem: nunc recens summa diligentia et fide emendatus, et suo candori restitutus: cui, præter solitas adnotationes insignium doctorum Alexandri, Barbatiae, Parisij, Claudij à Seissel. Pomatij, Ioannis Francisci Ruuerensis, & aliorum: novissime accesserunt additiones Iacobi Menochii præstantiss. iuriscons. ... cum contrarietatum conciliationibus, summarijs, & indice locupletissimo.* Venetiis, 1585.

Beck, Johann Adam: *Tractatus novus de collatione bonorum oder von der Einwerffung der Güter in die gemeine Erbschaft...* Lochner, Nürnberg, 1742.

Boehmer, Justus Henning: *Introductio in ius Digestorum sensum pariter ac usum hodiernum singularum doctrinarum succintae exhibens.* Halae Magdeburgicae, 1773¹².

Brunner, Georg Adam: *De collatione bonorum Tractatus e Pandectarum, Codicis, Novellarum & Saxonico jure congestas.* Schürer, Lipsiae, 1610.

Der Sachssen inn Siebenbürgen: *Statuta: oder eygen Landtrecht durch Matthiam Fronium ubersehen, gemehret Mit Kön: Maiest. Inn Polen gnad und Privilegio in Druck gebracht.* [Brassó] Anno, MDLXXXIII.

Digestum Vetus, seu pandectarum Iuris Civilis Tomus Primus, ex Pandectis Florentinis, quae olim Pisanae dicebantur, quoad eius fieri potuit, repraesentatus: Commentariis Accursij..., Hugo a Porta, Lugduni, 1572.

Donellus, Hugo: *Opera Omnia. Tomus octavus et Commentariorum in Codicem Iustiniani, II.* Lucae, 1765.

Harpprecht, Johann: *Commentarius in IV. libros Institutionum Juris Civilis Divi Justiniani...* interprete et Curante Beato Philippo Vicat, Tomus II. Bousquet, Lausannae, 1748.

Heimbach, Carolus Guilelmus Ernestus: *Basilicorum Libri LX. Post Annibalis Fabroti Curas ope Codd. Mss. Gustavo Ernesto Heimbachio...* Tom. IV. Lipsiae, 1846.

Heimbach, Gustav Ernst (szerk.): *Const. Harmenopuli Manuale legum sive Hexabiblos cum appendicibus et legibus agrariis.* Weigel, Lipsiae, 1851.

Heineccius, Io. Gottl.: *Elementa Iuris Civilis secundum ordonem Pandectarum commoda auditoribus methodo adornata.* Scwickert, Lipsiae, 1797³.

Höpfner, Ludwig Julius Friedrich: *Theoretisch-practischer Commentar über die Heineccischen Institutionen.* Varentrapp-Wenner, Frankfurt am Mayn, 1787.

Huber, Ulricus: *Praelectionum Juris Civilis Tomi Tres secundum Institutiones et Digesta Justiniani accedunt Christiani Thomasii...* III. Maceratae, 1839.

Lauterbach, Wolfgang Adam: Collegium Pandectarum Theoretico-practicum. I. Lauterbach, Tubingae, 1784⁶.

Leyser, Augustinus a: Meditationes ad Pandectas V. et VI. Meisner, Lipsiae et Guelpherbyti, 1744³,

Schneidewin, Johannes: Commentarius in Quatuor Institutionum Imperialium D. Justiniani libros. Metternich, Coloniae Agrippinae, 1698¹⁰.

Statvta Ivrivm Mvncipalivm Saxonvm in Transsylvania: Opera MATTHIAE FRONI reuisa, locupletata et edita. Impressum in Inclvta Transylvaniae Corona. Cum gratia, et priuilegio decennali. 1583.

Statuta Iurium municipalium civitatis Cibiniensium reliquarumque civitatum et universorum Saxonum Transilvanien. collecta per Thomam Bomelium 1563. Statuta oder Satzung gemeiner stadrechten der Hermenstadt und ander stedte, Und aller Deutscher in Sybenburgen, durch Thomam Bomelium zusammen bracht. Im Jar. 1560. – OSzK Fol. Lat. 1789.

Stryk, Samuel: Dissertatio XI. De Collatione succedentium. In Stryk, Samuel: Tractatus de Successione ab intestato... Schrey-Hartmann, Francofurti, 1697³.

Vinnius, Arnold: Tractatus IV, academico-forenses de iurisdictione, pactis, transactionibus, collationibus... Commelinus, Amstelodami, 1651.

Wernher, Io. Fridericus – Pagenhardt, Ioann. Fridericus: Dissertatio Ivridica de Collatione circa libros stvdiorvm gratia comparatos. Gerdesianus. Wittembergae, 1729.

Wernher, Mich. Godofr.: Lectissimae Commentationes in Pandectas praesertim in compendia illustr. viror. Boehmeri Heineccii ac Lvdoici. II. Goebhard, Francofvrti et Lipsiae, 1779.

Westernberg, Joannes Octavinus: Principia Juris secundum ordinem Digestorum seu Pandectarum in usum auditorium vulgata. Hannoverae-Luneburgi, 1746,

Zoesius, Henricus Jacobus: Commentarius ad Digestorum seu Pandectarum juris civilis libros L. Pars II. Venetiis, 1757.

Másodlagos források

Babusiaux, Ulrike: Nachlassbesitz (bonorum possessio). In Babusieaux, Ulrike et al. (szerk.): Handbuch des Römischen Privatrechts. Band I. §§ 1-58. Mohr Siebeck, Tübingen, 2023.

Babusieaux, Ulrike: Wege zur Rechtsgeschichte. Römisches Erbrecht. Böhlau Verlag, Köln-Wien-Weimar, 2021. <https://doi.org/10.36198/9783838552910>

Baron, Julius: Pandekten. Duncker & Humblot, Leipzig, 1893⁸.

Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2023¹⁰.

Bessenyo András: Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2003³,

Brinz, Alois: Lehrbuch der Pandekten, III/1. Reichert, Erlangen, 1886².

Coing, Helmut: Europäisches Privatrecht, Band I, Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800). Beck, München, 1985.

Eisele: Beiträge zur Erkenntnis der Digesteninterpolationen. In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Rom. Abt., Bd. 18, 1897, 1-42. <https://doi.org/10.7767/zrgra.1897.18.1.1>

Ermann, Walter: Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster, 1967⁴.

Fein, Eduard: Das Recht der Collation: dargestellt nach den Grundätzen des römischen Rechts. Mohr, Heidelberg, 1842.

Földi András: A római jogi kutatások néhány aktuális kérdéséről. In Bihari Mihály – Patyi, András (szerk.): Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára. Universitas-Győr Nonprofit Kft. Győr, 2010, 167-181.

Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei. Novissima Kiadó, Budapest, 2024²⁸.

Glück, Christian Friedrich: Ausführliche Erläuterung der Pandecten nach Hellfeld: ein Commentar, Band XI. Palm, Erlangen, 1809.

Jancsó György: A betudásról. In Jogtudományi Közlöny, 1884, 321-323.

Kaser, Max: Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das Altrömische, das vorklassische und klassische Recht. C. H. Beck, München, 1971².

Kaser, Max: Das römische Privatrecht. Zweiter Abschnitt. Die nachklassischen Entwicklungen. C. H. Beck, München, 1975².

Kaser, Max – Knütel, Rolf – Lohsse, Sebastian: Römisches Privatrecht. Ein Studienbuch. C. H. Beck, München, 2017²¹.

Katona Mór: A törvényes öröklés a magyar jogban. In Jogtudományi Közlöny, 1872, 202-205.

Keller, Friedrich Ludwig von: Pandekten-Vorlesungen, hrsg. Emil Friedberg. Tauchnitz, Leipzig, 1861.

Krüger, Hugo: Die humanitas und die pietas nach den Quellen des römischen Rechts. In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Rom. Abt., Bd. 19, 1898, 6-56.o. <https://doi.org/10.7767/zrgra.1898.19.1.6>

Lange, Heinrich: Lehrbuch des Erbrechts. C. H. Beck, München-Berlin, 1962.

Lenel, Otto: Edictum Perpetuum. Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung. Tauchnitz, Leipzig, 1927³.

Molnár Imre – Jakab Éva: Római magánjog. Leges Diligens, Szeged, 2015⁷.

N.N: Collationspflicht. In Matthiae, C.: Conversien-Lexikon des römischen Civilrechts. Ein Hilfsbuch für praktische Juristen derjenigen Länder, in welchen römisches Recht gilt. II. Erbrecht. Wiegand, Leipzig, 1879, 99-123.

Ogris, Werner: Einwerfung. In Erler, Adalbert – Kaufmann, Ekkehard (szerk.): Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte, Band I. Otto Schmitt, Berlin, 1971, 912-914.

P. Szabó Béla: A jogtudós Honterus – az európai “ius commune” közvetítője. In W. Salgó Ágnes – Stemler Ágnes (szerk.): Honterus-Emlékkönyv. Emlékezés és kiállítás Johannes Honterus halálának 450. évfordulója alkalmából az Országos Széchenyi Könyvtárban. Országos Széchenyi Könyvtár-Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 28-56.

P. Szabó Béla: Das Zusammentreffen von germanischen Rechtstraditionen und vom transferierten gemeinen Recht im „Eigen-Landrecht“ (1583) der Siebenbürger Sachsen. In Balogh Elemér (szerk.): Schwabenspiegel-Forschung im Donaugebiet. Konferenzbeiträge in Szeged zum mittelalterlichen Rechtstransfer deutscher Spiegel (IVS SAXONICO-MAIDEBVRGENSE IN ORIENTE 4). Walter de Gruyter, Berlin-Boston, 2015, 317-338. <https://doi.org/10.1515/9783110317862-022>

P. Szabó, Béla: Legal reform Efforts and the legal Traditions of the Transylvanian Saxons up to the End of the 16th century. In Acta Ethnographica Hungarica 2022/1. szám, 167-187. <https://doi.org/10.1556/022.2022.00002>

Pfizer, Karl: Ueber die Collation der Descendenten. Steinkopf, Stuttgart, 1807.

Pringsheim, Fritz: Animus donandi. In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Rom. Abt., Bd. 42, 1921, 273-327. <https://doi.org/10.7767/zrgra.1921.42.1.273>

Puchta, Georg Friedrich: Vorlesungen über das heutige römische Recht II. Tauchnitz, Leipzig, 1873⁶.

Reinhardt, Karl Friedrich: Die Lehre von der Einwerfung des Vor-Empfangs der Verwandten in absteigender Linie nach Römischem und Württembergischem Recht zugleich Erläuterung des 23sten Titels des 3ten Theils des Württembergischen Landrechts: de collatione bonorum. Steinkopf, Stuttgart, 1818.

Róth Ferencz: Az öröklési jog köréből II. Az előre kapott értékek betudása a törvényes örökrészbe. In Jogtudományi Közlöny, 1884, 305-306.

Sachsenheim, Friedrich von: Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch vom 1. Juni 1811 gültig für Siebenbürgen vom 1. September 1853 verglichen mit dem siebenbürgischen Civilrechte. Manz, Wien, 1856.

Seckel, E: Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts. Gustav Fischer, Jena, 1926⁹.

Siklósi Iván: Római magánjog II. kötet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021,

Sintenis, Carl Friedrich Ferdinand: Das practische gemeine Civilrecht, Bd. 3. Tauchnitz, Leipzig, 1869.

Szabó Béla: Die Rezeption des Römischen Rechts bei den Siebenbürger Sachsen, In Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica Tom. IX. 1994. 173-194.

Thibaut, Anton Friedrich Justus: System des Pandektenrechts, II. Hausmann, Stuttgart, 1834⁸.

Teutsch, Fr.: Aus der Zeit des sächsischen Humanismus. In Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 1881/2. szám, 227-271.

Vangerow, Karl Adolph von: Lehrbuch der Pandekten II. Elwert, Marburg-Leipzig, 1876⁷.

Warnkönig, L. A.: Commentarii juris Romani privati, ad exemplum optimorum compendiorum a celeberrimis Germaniae jurisconsultis compositorum adornati, III. Desoer, Loodii, 1819.